

РОЗДІЛ 9 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 80

КАТЕГОРІЯ СЛОВА В СУЧАСНИХ ТЕОРІЯХ ІНФОРМАЦІЇ CATEGORY OF WORD IN THE CURRENT THEORY OF INFORMATION

Гуськова Л.В.,
*магістр філології (французька мова та література),
Київський університет імені Бориса Грінченка*

Махачашвілі Р.К.,
*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка*

У статті на матеріалі французькомовних та україномовних текстів Євангелія від Івана проілюстровано приклад аналізу стародавнього художнього тексту за допомогою сучасних теорій інформації. На основі моделі комунікації Р. Якобсона проаналізовано суть Пролога, в якому наявні відправник, отримувач, код і контекст. Розглянуто поняття інформації як третьої величини, на рівні з матерією й енергією. За допомогою 5-тирівневого аналізу інформації, запропонованого Вернером Гіттом, проведено лінгвістичний аналіз Пролога. Отже, надано приклад аналізу загальновідомого тексту, враховуючи семантичний аспект в теорії інформації.

Ключові слова: parole, слово, інформація, адресат, адресант, код, повідомлення, статистика, синтаксис, семантика, прагматика, апобетика.

В статье на материале франкоязычных и украиноязычных текстов Евангелия от Иоанна проиллюстрирован пример анализа древнего художественного текста с помощью современных теорий информации. На основе модели коммуникации Р. Якобсона проанализированы суть Пролога, в котором есть отправитель, получатель, код и контекст. Рассмотрено понятие информации как третьей величины, наравне с материей и энергией. С применением 5-тиуровневого анализа информации, предложенного Вернером Гиттом, проведен лингвистический анализ Пролога. Так, предложен пример анализа общеизвестного текста, учитывая семантический аспект в теории информации.

Ключевые слова: parole, слово, информация, получатель, отправитель, код, сообщение, статистика, синтаксис, семантика, прагматика, апобетика.

In the article on the material of the French-language and Ukrainian-language texts of the Gospel of John was illustrated an example of the analysis of ancient literary text with the help of modern theories of information. On the basis of the model of communication of R. Jacobson was analyzed the main point of the Prolog, which contains the sender, recipient, code and context. The concept of information as a third property equally with matter and energy is considered. Applying the 5-level analysis of information provided by Werner Gitt, a linguistic analysis of the Prologue was conducted. Thus, an example of the analysis of a well-known text is proposed, taking into account the semantic aspect in the theory of information.

Key words: parole, word, information, addressee, addresser, code, message, statistics, syntax, semantics, pragmatics, apobatics.

«Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово» [1, 1:1¹]. Актуальність вивчення концепції Слова в Євангелії від Івана зумовлена не лише необхідністю аналізу Пролога у світлі його первинного гебрійського контексту. Незважаючи на те, що Пролог Євангелія від Івана був адресований насамперед юдеям, а потім вже всім іншим народам [2, 1:16], сучасному читачу, який входить у число інших народів, також необхідно розуміти його суть. Євангеліє швидко вийшло за межі

Ізраїля і стало всесвітнім надбанням (що зумовлено вказівкою Христа звіщати це «Євангеліє Царства» всім народам [3, 24:14], а отже, Пролог євангелиста Івана про Слово розрахований також і на адресата ХХІ ст. Незважаючи на далекий для нашої культури світ і менталітет стародавнього Сходу, в якому зародилася концепція Слова євангелиста Івана, нам необхідно зрозуміти це повідомлення і сьогодні, розшифрувати код гебрійського адресанта Івана.

У статті в нас буде можливість проаналізувати повідомлення гебрійського автора I ст н. е. за допомогою сучасних теорій інформації. Для

¹ Тут і далі скорочення «1:1 (два числа, розділені двокрапкою)» умовно позначає главу книги (перше число) та порядковий вірш у цій главі (друге число).

сучасної людини ідея Пролога Євангелія від Івана розкривається ще повніше у світлі його оригінального контексту завдяки розвитку такого розділу математичної науки, як теорія інформації. Появу теорії інформації асоціюють з публікацією 1948 р. праці американського науковця Клода Шеннона «Математична теорія зв'язку». Завдяки розвитку такої науки, як теорія інформації, філологи можуть по-новому поглянути на Пролог Євангелія від Івана, застосувати до нього основні положення теорії інформації.

У своїй книзі «На початку була інформація» німецький фізик Вернер Гітт розглядає Слово як першоджерело інформації на основі Пролога євангеліста Івана. Вернер Гітт досліджує категорію інформації, її походження та функції. Він зазначає, що спільним чинником, наявним у кожному живому організмі, є інформація. Саме інформація необхідна для початку будь-якого контрольованого процесу. А самій інформації, безумовно, передує її першоджерело. Концепція Вернера Гітта відповідає Прологу євангеліста Івана, оскільки Слово, про яке пише Іван, приписується особистості, яка є першопричиною буття.

Об'єкт – категорія Слова в сучасних теоріях інформації на основі Євангелія від Івана в україномовних та французькомовних перекладах

Предмет – особливості категорії Слова в сучасних теоріях інформації на основі Євангелія від Івана в україномовних та французькомовних перекладах.

Мета – охарактеризувати особливості категорії Слова в сучасних теоріях інформації на основі Євангелія від Івана в україномовних та французькомовних перекладах

Під час спостереження за природними процесами живих організмів автор книги «На початку була інформація» звертає увагу читача на програмування цих процесів. Так, фізик пише: «Чому під час ембріонального розвитку ріст клітин відбувається не хаотично, а систематично, цілеспрямовано і в строго визначений час? В основі всіх процесів лежить детальна інструкція, в якій кожен крок запрограмовано до найдрібніших деталей» [4, с. 16]. Отже, бачимо, що вирішальним чинником у процесі розвитку ембріона є інформація.

Окрім природних процесів, Вернер Гітт демонструє приклади технічної діяльності, щоб дослідити функцію запрограмованої інформації в машині. Так, робот, що грає на органі, виконує ті дії, які були задані його розробником на виконання ним: в японського робота на ім'я Васубот дві руки і дві ноги, якими він натискає на клавіші та педалі, чим приводить меломанів

у захват. Завдяки вбудованій камері робот читає ноти. Спеціальна програма перетворює музичний код на відповідні рухи рук і ніг, які натискають на клавіші і педалі. Робот може зіграти будь-який музичний твір, навіть якщо не вивчає його попередньо [4, с. 16–17]. 2017 р. створений робот (Lisa Eadicicco), з яким можна спілкуватися. Робота назвали Jibo. Він схожий на героя фільму кіностудії “Pixar” – з великою круглою головою та обличчям, яке передає емоції за допомогою анімаційних іконок. Тіло в цього робота в момент говоріння розгойдується і нахилиється, ніби він розмовляє із власними руками, яких у нього немає. Джибо може сміятися, танцювати і повертатися до співрозмовника, де б він не був [5].

Чим зумовлена така здатність машини? Робот функціонує не лише завдяки різним механізмам, він також керується інформацією, закладеною в нього у вигляді конкретної програми. Якщо вилучити із системи цю інформацію, то здібності робота зникнуть. Тут варто зауважити, навіть якщо відключити програму, маса системи не зміниться, що вказує на важливу властивість інформації – нематеріальність [4, с. 18].

Перша технічна революція XIX ст. пов'язана з низкою відкриттів, що висвітлили природу енергії: мануфактура почала витіснятися машинами, які перетворюють енергію. Так само сучасні відкриття виявили природу інформації та спричинили другу технічну революцію, яка дозволила скоротити витрати розумової праці за допомогою обчислювальних машин. Поняття інформації відіграє важливу роль не лише у сфері комунікаційних систем та інформаційних технологій, воно також є фундаментальним для лінгвістики, кібернетики, біології, історії, теології. Тому в нас є всі підстави розглядати інформацію як третю величину на рівні з матерією й енергією [4, с. 72]. Клод Едвуд Шеннон (1917–2001 рр.) першим спробував дати математичне визначення інформації [6].

Завдяки теорії, сформованої на основі відкриттів К. Шеннона сьогодні можна порівняти різні способи передачі інформації, оцінити їхню ефективність. А головне, завдяки введенню нової одиниці виміру – біт – вдалося кількісно описати умови накопичення інформації. Однак визначення інформації за К. Шенноном обмежене, оскільки описує лише один її аспект, водночас не враховує зміст і важливість інформації.

«Положення класичної теорії інформації рівнозначні твердженню, що кілограм золота і кілограм піску мають однакову цінність» [7], – пише Карл Штайнбух, спеціаліст в області інформатики. Головне в будь-якому повідомленні – його

сене і зміст, а не кількість букв. Якщо не враховувати зміст інформації, то, як сказав французький діяч мистецтва авангарду Жан Кокто: «Навіть великий літературний шедевр це – всього лише приведений у безлад словник» [4, с. 74]. Німецький дослідник Й. Пайль також підтверджує нематеріалістичність феномена інформації: «Навіть біологія <...> не бажає обмежуватися однією тільки фізикою. Інформація – не фізичне і не хімічне начало, на відміну від енергії і матерії, хоча вони і потрібні їй як носії» [8].

У кібернетиці загальне поняття «інформація» означає кількісне вираження інформаційного змісту того чи іншого набору символів шляхом імовірного розподілу всіх можливих варіантів розміщення символів. Але під час вивчення інформації, яка зберігається в біологічних системах (генетичної інформації), ідеться про так звані «цінність» та «функціональне значення» інформації, тобто мається на увазі семантичний аспект інформації, її якість. у лінгвістиці та літературознавстві інформація аналізується на матеріалі символів, з яких складається текст. Щоб розшифрувати код як змістовне повідомлення, необхідно провести поетапне дослідження. Вернер Гітт пропонує поділ інформації на 5 рівнів, такий поділ дуже зручний під час аналізу тексту.

Статистика – перший рівень інформації. Під час ґрунтового дослідження будь-якого тексту, на початковому етапі ми задаємося такими запитаннями:

1. З якої кількості букв, чисел і слів складається текст загалом?
2. Зі скількох букв складається алфавіт даного тексту?
3. З якою частотою повторюються певні букви і слова?

Для відповіді на ці запитання неважливо, що перед нами – справжній осмислений текст, повна нісенітниця чи просто випадковий набір знаків і слів [4, с.83]. Такі дослідження стосуються не змісту тексту, а лише його статистичних аспектів. Ці запитання стосуються першого і найнижчого рівня інформації – статистики. Під час статистичного вивчення Пролога євангеліста Івана у французькомовному перекладі ми можемо описати його так: безпосередньо самим Прологом вважаються перші 18 віршів першої глави Євангелія від Івана, ключовими поняттями даного тексту є *lumière* (світло) та *parole* (слово).

Другий рівень інформації – **синтаксис**. Якщо знову звернутися до прикладу із Прологом, то очевидно, що букви в ньому розміщені не випадково. Такі сполучення букв, як *lumière*, *parole* або

grace трапляються в книзі постійно, тоді як сполучення *mulière*, *lorape* або *crag* ми не знайдемо. Тобто допустимі слова мови сформовані певними буквосполученнями, тому що саме в такій послідовності вони загальноприйняті в мові. Всі інші сполучення букв не входять у словниковий запас мови; слова складаються в речення також не випадково, а формуються за певними граматичними правилами синтаксису мови.

Творення слів з окремих знаків і поєднання слів у речення має відбуватися згідно із правилами, щоб утворилися осмислені послідовності символів. Такі питання стосуються другого рівня інформації – синтаксису [4, с. 87].

Семантика – третій рівень інформації. Повернемося до прикладу з текстом. Зазвичай читача не цікавить ні кількість букв у книжці, ні граматичні правила, які автор застосував під час написання. Читача більше цікавить зміст і сенс. Послідовність символів і синтаксичні правила необхідні лише для матеріальної оболонки інформації, однак найважливішим в інформації є її значення, тобто семантика.

Професор Ю. Ковбасенко у своїй монографії «Філологічний аналіз художнього тексту» виділяє 4 прийоми філологічного аналізу художніх творів, а саме:

- а) змістово-фактуальна інформація;
- б) змістово-підтекстова;
- в) змістово-концептуальна.

Окрім зазначеного, професор називає також глобальні закони, які поширюються на кожен із цих прийомів [9]. Передусім це закон тісного взаємозв'язку всіх видів текстової інформації. Тобто текст є цілісним організмом, який аналізується не лише статистично та синтаксично, але й передусім семантично, тобто досліджується його сенс, а також не виключається наявність підтексту.

Отже, семантика ставить перед собою такі запитання:

1. Щодо відправника:
 - про що думав відправник?
 - який сенс містить дана інформація?
 - яка прихована інформація міститься в повідомленні, окрім очевидної?
 - які засоби художньої виразності використовуються для передачі інформації (метафори, фразеологізми, притчі тощо) [4, с. 102].

Повідомлення євангеліста Івана несе важливу інформацію читачам: автор сповіщає про те, що Слово, яке було споконвіку, яке створило все видиме і невидиме, з'явилося в тілі. Наприкінці Пролога автор повідомляє про причину такого

Богоявлення: «Щоб кожен міг побачити і пізнати в цьому Слові (тобто в Месії) самого Бога» [1, 1:18].

2. Стосовно отримувача:

– чи зрозумів отримувач інформацію?

– яка додаткова інформація необхідна для розуміння отриманої інформації?

– чи правдиве отримане повідомлення?

– чи має повідомлення сенс? [4, с. 102].

Звісно, текст, який має алюзію на Тору, краще буде зрозумілим народу Ізраїля, ніж представникам інших народів, тому що писався він за законами гебрейської літератури та має гебрейське підгрунтя. Тому поданням свого повідомлення в гебрейському контексті автор орієнтується передусім саме на того читача, який сприйме цей текст у світлі Танаху (більшість книг Біблії). Живучи за вченням Танаху народ Ізраїля очікує Машиаха, втіленого Слова, тому такий отримувач підготовлений для сприйняття Пролога євангеліста Івана, бо має відповідне світобачення та культуру, пов'язані із семантикою цього повідомлення.

Четвертим рівнем інформації є **прагматика**. Інформація, безперечно, впливає на свого отримувача. Наприклад, якщо читач ознайомиться з інструкцією до якоїсь техніки, то зможе користуватися нею, а отримувач інформації з реклами, яка його зацікавила, можливо, придбає собі дану продукцію, тобто стане споживачем. Блез Паскаль так писав про вплив Біблії: «У Писанні багато висловів, які приносять втіху, але вистачає і тих, які наводять жах» [4, с. 105]. Якщо знову звернутися до Пролога, то його вплив на читача тривалий і стійкий. У сучасному світі більше, ніж коли-небудь раніше, інформація спонукає людину до дії. Часто навіть найкоротший рекламний лозунг миючого засобу може спонукати покупця віддати перевагу саме цій марці.

Аж до рівня прагматики ще не постає питання про дію, до якої закликає відправник під час передачі інформації. Однак будь-яка передача інформації передбачає наявність цілі у відправника, який хоче викликати в читача реакцію. Отже, ми підійшли до прагматики – нового рівня інформації (гр. *pragmatike* – мистецтво діяти правильно; взятися до справи) [10].

Деякі запитання з області прагматики:

а) стосовно відправника:

– яких дій відправник чекає від отримувача?

– яким чином сформульовано автором спонукання до дії: прямо чи непрямо?

– чи передбачає автор якийсь спосіб виконання дії, чи залишає свободу в діях?

б) щодо отримувача:

– якою мірою значення отриманої інформації і зрозумілої інформації вплинуло на поведінку отримувача?

– як відреагував отримувач на повідомлення? [4, с. 106].

Того, кого автор називає Словом, уже із 4 вірша називає також Світлом. Уже у 12 вірші Пролога автор спонукає читача повірити, пізнати і прийняти це Світло (або це Слово).

Апобетика – п'ятий рівень інформації. Відправник, що звертається до отримувача, має певну ціль. Мета рекламного лозунга фірми-виробника – збільшити свій річний прибуток. У нашому разі апостол Іван говорить про інформацію, яка створена з абсолютно іншою ціллю. До чого закликає євангеліст, що має на меті? Повірити, пізнати і прийняти Світло – це заклик автора до дії, тобто прагматика. Але що внаслідок цього станеться? Апобетика Пролога повною мірою розкривається у 12 вірші: “Mais a tous ceux qui l'ont recue, a ceux qui croienten son nom, elle a donné le pouvoir de devenir enfants de Dieu <...>” [11, 1:12] – «Котрі ж прийняли його – тим дано право дитими Божими стати, які в ім'я його вірують <...>» [1, 1:12]. Чітко бачимо ціль віри та прийняття втіленого Слова, тобто Христа, Машиаха (Месії): будь-яка людина, навіть не будучи гебреєм, повіривши та прийнявши Машиаха, отримує право стати дитиною Божою.

Запитання з області апобетики [4, с. 109]:

а) щодо відправника:

– чи була визначена конкретна ціль?

– яка ціль була поставлена відправником для отримувача?

– яким чином виражена ця ціль: прямо чи опосередковано?

б) щодо отримувача

– яка ціль досягається діями отримувача?

– чи досягнутий отримувачем результат відповідає цілі, яку поставив відправник?

– чи досяг отримувач якоїсь цілі, яку не ставив відправник?

Ціль свого повідомлення апостол Іван не змінює в жодному своєму листі. Окрім Євангелія, апостол написав також 1 та 2 Послання Івана Богослова, а також Одкровення. Дуже чітко видно прагматику й апобетику повідомлень апостола Івана в 1 Посланні: “Je vous ai écrit ces choses, afin que vous sachiez que vous avez la vie éternelle, vous qui croyez au nom du Fils de Dieu” [12, 5:13] – «Оце написав я до вас, що віруєте в Ім'я Божого Сина, щоб ви знали, що ви, віруючи в Ім'я Божого Сина, маєте вічне життя» [13, 5:13]. Це звернення апостола Івана стосується

тих, хто вірує в Ім'я Божого Сина (отримувач тут чітко визначений). Тепер ми можемо визначити прагматику й апобетику повідомлення апостола Івана. Прагматика – віра в Божого Сина; апобетика – вічне життя тому, хто вірує в Нього. Отже, ми дійшли до останнього і найвищого рівня інформації – апобетики (аспект цілі та результату; *apobeinon* – результат, успіх): «<...> щоб ви знали, що ви, віруючи в Ім'я Божого Сина, маєте вічне життя» [13, 5:13].

На прикладі рівнів інформації ми розглянули концепцію Слова, застосувавши деякі положення

теорії інформації. Пролог Євангелія від Івана, що є аллюзією на книги Танаху (особливо чіткою є вказівка на книгу Буття), висвітлює творчий акт Творця, Його волевиявлення у втіленні свого Слова. Теорія інформації досить молода, але розвивається з кожним днем, бо є актуальною в наш час. У дослідженні категорії Слова в Пролозі євангеліста Івана ми розшифрували код відправника, очікування автора, з'ясували суть повідомлення Пролога та його ціль завдяки сучасним методам аналізу тексту як матеріального втілення інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євангеліє від Івана. Перекл. І. Хоменко. Львів: Свічадо, 2007. 1480 с.
2. Послання апостола Павла до Римлян. Перекл. І. Хоменко. Львів: Свічадо, 2007. 1480 с.
3. Євангеліє від Матвія. Перекл. І. Хоменко. Львів: Свічадо, 2007. 1480 с.
4. Гитт В. В начале была информация. Симферополь, 2008. 352 с.
5. Top-25 винаходів 2017 р. // Редакційний блог112.ua. 2017. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/top-25-vynakhodiv-2017-roku-421731.html>.
6. Shannon C. Warren Weaver. The Mathematical Theory of communication. Univ of Illinois Press, 1963.
7. Steinbuch K. Falsch Programmiert Deutscher Bücherbund. Stuttgart; Hamburg, 1968. 251 s.
8. Peil. J. Einige Bemerkungen zu Problemen der Anwendung des Informationsbegriffs in der Biologie Teil I: Der Informationsbegriff und seine Rolle im Verhältnis zwischen Biologie, Physik und Kybernetik, S. 117–128. Teil II: Notwendigkeit und Ansätze zur Erweiterung des Informationsbegriff. S. 199–213. Biometrische Zeitschrift. Bd. 15. 1973.
9. Ковбасенко Ю. Филологический анализ художественного текста. Киев, 1995. 47 с.
10. Hachettele dictionnaire du français. Paris: Club France Loisirs, Paris, avec l'autorisation des Editions Hachette, 1996. 1805 s.
11. Evangile de Jean. Bible. Trad. Louis Segond. Genève: Société Biblique de Genève, 2013. 1480 s.
12. Première épître de Jean. Bible. Trad. Louis Segond. Genève: Société Biblique de Genève, 2013. – 1480 с.
13. Перше послання Йоана Богослова. Перекл. І. Хоменко. Львів: Свічадо, 2007. 1480 с.

УДК 811.161.1

К ВОПРОСУ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНЕНИЯ В ЯЗЫКОЗНАНИИ

INVESTIGATION OF THE PROBLEM OF ACTUAL DIVISION IN LINGUISTICS

Кулиева Айдан Фейруз кызы,
*диссертант, преподаватель кафедры
лексикографии и стилистики английского языка
Азербайджанского университета языков*

Статья посвящена проблеме актуального членения предложения. Рассматриваются понятия темы и ремы и их связи в предложении, теоретические вопросы, касающиеся актуального членения в предложении, грамматической строй и его составные части; средства выражения темы и ремы, разнообразие актуального членения. Также анализируется понятие актуального членения у ряда лингвистов, выявляется сходство и различие их позиций.

Ключевые слова: актуальное членение предложения, грамматическое членение, тема, рема, логическое ударение, последовательность слов.